

Nicolae Iorga

LBRIIS

We know
books

**ISTORIA
VIETII BIZANTINE**

Paul Editions

CARTEA I

Imperiul ecumenic (527-641)	5
-----------------------------------	---

Capitolul 1

Sensul Bizanțului și formația sa (sec. IV-V)	7
--	---

Capitolul 2

Analiza elementelor din sinteza bizantină	17
---	----

Capitolul 3

Sinteza bizantină	69
-------------------------	----

Capitolul 4

Ofensiva bizantină	101
--------------------------	-----

CARTEA A II-A

Imperiul de mijloc al civilizației elenice (641-1081)	151
---	-----

Capitolul I

Defensiva bizantină după Heraclius	153
--	-----

Capitolul II

Cucerirea noului imperiu	170
--------------------------------	-----

Capitolul III

Imperiul jurisconsultilor și al cărturarilor	202
--	-----

Capitolul IV

Fluxul și refluxul revanșei bizantine	245
---	-----

CARTEA A III-A

Imperiul pătrunderii latine (1081-1453)	305
---	-----

Capitolul I

Cavalerii bizantini	307
---------------------------	-----

Capitolul II	
Decăderea Imperiului comnenilor	349
Capitolul III	
Reculegerea grecească în Asia Mică	369
Capitolul IV	
Imperiul restaurat	393
Capitolul V	
Prăbușirea prin acțiunea osmanliilor	450

SENSUL BIZANȚULUI ȘI FORMAȚIA SA (sec. IV-V)

I OBSERVAȚII GENERALE

Anticul Polybiu menționează încă din vremea sa mândra cetate a Bizanțului, pe care popoarele Mării Negre o aprovizionau cu grâu, miere, ceară, ulei, blănuri scumpe, sărături, iar cetățile grecești de la mare, la rândul lor, cu pește din belșug. Holde mari de grâu înconjurau vechiul oraș. Era ca un punct de întâlnire a unui triplu hotar (trifinium) între Tracia, de care abia depindea, Asia Mică și Pont. Stăpânul Constantinopolului deținea în chip firesc supravegherea insulelor arhipelagului care leagă coasta Traciei de cea a Asiei, de cea a Hellespontului, și de îndepărtata insulă Creta, cheia drumului care duce spre continentul african. Era acolo o poziție centrală pentru posesiunile de est ale Imperiului, și din punct de vedere militar, economic și cultural, o capitală incomparabilă.

Dar pentru o istorie deplină, de atâtea ori seculară, care a grupat, amestecat și contopit atâtea civilizații până atunci diferite, și chiar dușmane, „Bizanțul” este un nume care rezultă din nevoia de a deosebi lucruri care în vremea lor puteau fi considerate ca identice; căci sub acest titlu de o folosire târzie și mai mult sau mai puțin îndreptățită - întrucât Constantinopolul nu a inovat în nicio direcție și n-a condus decât în unele momente activitatea unor anumite domenii - există o realitate, o lungă și strălucită realitate care acoperă un mileniu întreg, și chiar îl depășește.

Istoria acestei realități - socotită a fi o simplă supraviețuire curând decadentă, și care este dimpotrivă o dezvoltare vie, uneori de un înalt tragism, întotdeauna deosebit de interesantă - trebuie înfățișată în mișcarea elementelor ce compun sinteza sa, care este una din formele cele mai bogate ale vieții de ansamblu a umanității, și anume Roma politică, elenismul cultural și ortodoxia religioasă, dar este și continuarea

persistență a unui orientalism al cărui asiaticism au vrut unii să-l ducă până la îndepărtata Chină, și care nu ne e cunoscut în multe din aspectele sale decât prin faza lor ultimă.

A trebuit deci să fie tradusă în termenii de grecoitate și de „creștinătate” această lume a noii Rome rămasă romană ca tradiții, ca datorie și ca glorie. Această muncă de adaptare a fost depusă timp de trei sute de ani, cel puțin dacă admitem că abia Iustinian însuși este împărat „bizantin”. A fost numit „bizantin” tipul de civilizație care a rezultat. Numele exprimă bine realitatea lucrului însuși.

Am spus că Bizanț și bizantin este un nume pe care bizantinii nu l-au cunoscut niciodată. Ei își ziceau romani, și se mândreau cu aceasta: limba greacă - dar nu numai aceasta, ci și limba siriană, cea coptă, cea armeană - era limba lor obișnuită, atât pentru viața uzuală, cât și în biserică, și începând de la o anumită dată, în actele publice, de stat. Numele vechiului oraș elenic de pe strâmtori nu putea să fie pentru ei decât o amintire din școală a unei vechi realități păgâne, bună de dat uitării, întrucât nu se mai lega de nimic actual.

Dar a existat totuși o viață bizantină, a fost o artă bizantină, o literatură bizantină. Timp de lungi secole de apărare îndărătnică împotriva unei lumi barbare, mai puțin asimilate ca în Occident (dar totuși oarecum asimilată odată ce a trecut prin botezul ortodox), aflăm în aceste domenii forme speciale care nu pot fi confundate cu altele.

Nu descoperim, bineînțeles, o creație nouă, căci nu este vorba de nații noi care să-și fi păstrat caracterul lor înainte de contactul cu această romanitate creștină. Sinteza există totuși, și pentru ca ea să se poată fi format și să existe la o dată aproximativă care se definește de la sine, ar trebui să putem constata cele patru elemente care au participat la formarea sa.

Dar mai întâi o întrebare: Constantinopolul înseamnă el oare începutul acestei lumi de un interes atât de înalt, sau a fost cumva creat și el pentru a exprima un amestec care se pregătea de mult, între aceste elemente pe care cucerirea romană - reînnoitoare a tradiției „monarhiei” tradiționale a Orientului, dar cu legi pe care nu le cunoscuseră nici perșii, nici formele „monarhice” precedente - și apoi cucerirea creștină, le adunaseră împreună, servind o tendință de contopire? În alte cuvinte, nu a existat un „Bizanț” cu contururi aproape gata desenate înainte de existența orașului care trebuia să-l dezvolte îndată, pentru motivul însuși că îi datora chiar întemeierea sa? Orașul lui Constantin, acel zid de apărare și punct de sprijin, acea tranșee spre Orient cu toate acele lucrări transportate aici spre slava împăratului care-și are în acest loc reședința, nu a fost cumva încă de la început capitala expresivă a unei lumi care

- provenind pe trei sferturi din mileniile Orientului pe care Bizanțul acum le domină - primise să fie condusă altfel decât prin tradițiile sacre exprimând voința de nestrămutat a zeilor?

Astfel deci de la început se poate pune întrebarea dacă - în ciuda faptului că această sinteză nu a fost realizată decât destul de târziu (și noi continuăm a admite ca dată secolul VI) - nu a fost cumva înaintea acestui „Bizanț” despre care este vorba, un altul; dacă așadar aceste patru elemente nu se întâlniseră oare și mai înainte și nu căutaseră să se unească, pentru a dărui lumii forma nouă pe care o numim bizantină.

Răspunsul la această întrebare nu poate fi decât afirmativ. Totuși nu vom putea admite cu istoricul E. Stein că domnia lui Diocetian a inaugurat o nouă epocă în viața Imperiului Roman. Pentru acest împărat inovator Nicomedia nu a fost niciodată ceea ce Constantinopolul va fi pentru Constantin. El și-a sfârșit, de altminteri, zilele la Salona. Nimic nu ne dă vreo indicație că ar fi vrut să facă din orașul bitinian o capitală adevărată și statornică a Imperiului. Și apoi, acest dalmat a rămas întotdeauna foarte occidental. În sfârșit, și mai ales, persecutorul creștinismului nu era în măsură să adauge principalul element al sintezei bizantine: ortodoxia creștină.

Dar cu mult înainte de Iustinian, Roma pătrunsese în Orient, cu felul său de a concepe monarhia tradițională pe care ea nu voise să o cucerească, dar care de la sine silise pe romani să întreprindă o operă care nu decurgea în mod necesar din rațiunea de a fi a cetății lor, devenită în Occident un stat vast și puternic. Cu mult înainte de acea domnie care a proclamat triumfal sinteza realizată, exista în acest imens domeniu, cârmuit acum de legi romane, o creștinătate care a dominat toată gândirea pentru o vreme, și care aproape că a confiscat-o, dând la o parte tot ce părea străin de esența sa. Încă din secolul al III-lea, cununa de lauri a împăraților aclamați în tabere era înlocuită de cercul de aur al regalităților imperiale ale acestei lumi a Orientului, în care ultimul basileus fusese un macedonean, imitator al regilor Persiei și ai Asiriei. Chiar înainte de crearea Constantinopolului, necesitățile apărării ca și prestigiul unei lumi arhaice splendide și seducția celor mai mari bogății atrăseseră energia militară și ambiția politică romană în aceste regiuni unde avea să înflorească cu un avânt atât de puternic societatea bizantină.

Dar pentru a obține Bizanțul, mai trebuia ceva în plus: separarea definitivă, separarea concretă, materială - căci unitatea ideală a persistat - de regiunile occidentale.

Această parte a lumii romane putuse fi alipită Orientului și autoritatea sa mistică (imperium) fusese silită să se confunde cu basileia din Orient: dar ea totuși rămăsese distinctă prin principiul însuși al

IBRIS.ro
vechimmii mai mari a vieții la Roma, ca și prin caracterul provinciilor care intraseră prin cucerire în statul republican, și apoi în Imperiu. Viața orașelor era influențată de viguroasa zonă rurală înconjurătoare, a cărei înrăurire se exercita prin obiceiurile sale patriarhale și asupra locuitorilor orașelor. Mai era în aceste regiuni o perpetuă transformare rezultând dintr-o facultate infinită de inițiativă și de adaptare. Formele odată fixate, nu mai erau decât un punct de plecare în căutarea altor forme mai corespunzătoare realităților pe care trebuiau să le acopere. Este un flux neîncetat de națiuni în mișcare, de clase în evoluție, de idei care se înalță și recad, de obiceiuri care sunt impuse și dispar. Aici este o țară a devenirii, în timp ce în Orient, de lungi veacuri încoace, efortarea se cheltuiește pentru a menține tipurile arhaice, venerabile, sacre, pe care o națiune le trece altele, și care reprezintă sub numele variat al societăților ce se succed, și al statelor ce se înlocuiesc unele pe altele, o permanență indestructibilă. Numai după ce vor fi limitați doar la Orient - Orientul elenic, Orientul elenizat - vor putea „romanii” din Constantinopol, pe cale de a deveni „Roméi”, să dobândească și să păstreze o fizionomie proprie.

Se va vedea așadar că până în acel moment, latinul care a fost Constantin nu s-a arătat mai bizantin decât acel predecesor care a introdus în Occident monarhia, acel Diocletian, ilir latinizat de pe coastele Dalmației, unde a ales să se stabilească pentru ultimele sale zile, în acel imens palat de la Salona, după ce gustase la Nicomedia și aiurea voluptățile tragice ale planturoasei Asii. Când greaua sa carieră de ostaș i-a îngăduit să-și așeze locul său de reședință pașnică într-o capitală, el a simțit nevoia să-și transporte în acest Orient - unde descoperise pe Bosfor cel mai bun post de observație împotriva goților, și nu al asiaticilor - pe romanii săi de limbă latină.

Nu vor fi niciodată cunoscute începuturile acestui oraș imperial improvizat, poruncit în felul întemeierilor grandioase pe care lumea le-a datorat lui Alexandru cel Mare, căci nu mai încapе îndoială că a fost mai ales exemplul creării Alexandriei, de către cuceritorul inimitabil, instalat definitiv în Orient, care a sedus pe fiul lui Constantius Chlor și al prietenei acestuia Elena. Constantinopolul a trebuit să fie la început un oraș foarte „oficial” și tot atât de latin cât rămăsese vechea Romă. Au fost acordate negreșit privilegii noilor veniți, și am putea chiar bănui un fel de colonizare asemenea celei a lui Mohamed II, cu un mileniu mai târziu, când pentru a repopula Constantinopolul însângărat de măcel, a adus cu forța pe locuitorii de la vărsarea Nistrului și din cetățile Asiei. Ani de zile, și nu numai la curte și în dregătorii, s-a vorbit latinește.

Cât privește religia, templele au rămas, până și acela al ursitei

norocoase a împăratului (Fortuna Imperatoris), pe care grecii au numit-o Tyche. Creștinismul - persecutat odinioară din cauza dușmăniei sale față de stat, tolerat mai apoi fără nici un privilegiu scris și cu o promisiune de observare a disciplinei, și în sfârșit admis ca una din religiile acceptate, măcar că nu consimțea să se confunde - cum făcuseră atâtea altele venite din același Orient - printre cultele statului nu-și pusese încă pecetea pe toată această societate în care intelectualii au trebuit să rămână credincioși celorlalte religii atât de intim legate de istoria Romei, de toată poezia și de toată gândirea ei. „Prezident și păzitor al legii lui Iisus, Constantin, care adoptase mai degrabă forța atestată concret a bisericii victorioase decât un crez religios, a putut să se manifeste ca un supraveghetor în sânul sinoadelor, mai mult pentru a impune acolo pacea („pax romana”) de care însăși biserica avea nevoie contra ereziei. Dar el nu s-a înconjurat (așa cum vor face mai târziu împărații bizantini) de splendorile acestei religii care s-a dovedit în stare să înlocuiască totul: ceremoniile oficiale, arta și literatura. În sfârșit el nu a pus să fie botezat decât pe patul său de moarte. Este adevărat că el urma poate obiceiul acelor care se temeau să profaneze prin noi păcate purificarea botezului. Nu se poate admite ca oamenii să se fi mărginit încă din acest moment la lecturile recomandate de biserică și ca învățământul să fi devenit de îndată creștin. Dar fără aceste trăsături noi, nu putem avea definiția elementară a bizantinismului.

A trebuit deci așteptată, printre alte motive, și această separare de Occident despre care am pomenit. Dar pentru a înțelege cât era de greu să se ajungă până aici este nevoie poate de o cercetare a vicisitudinilor prin care a trecut noțiunea de Imperium.

II

ORIENT ȘI OCCIDENT

În decursul secolelor, și pentru a răspunde unei necesități, orașul Roma crease încetul cu încetul Imperiul Roman. Acest stat cârmuit de dictatorul soldaților, investit cu un Imperium care trebuia să fie perpetuu de acum încolo, având în față primejdia neîncetată ce i-o pricinuiau barbarii, a fost nevoit să fie împărțit din punctul de vedere doar al apărării (întrucât legislația rămânea unică și exista o înțelegere pentru numirea consulilor) în două provincii, care au purtat și în Occident și în Orient același titlu de Imperiu, fără ca unitatea ideală a autorității indivizibile (Imperium) să sufere vreo atingere.

Materialitatea Imperiului a fost deci pur și simplu dublată. Legătura dintre cele două părți era constituită de foedus, care avea la început un caracter provizoriu, după cum și instituția imperială avusese la început un caracter exclusiv provizoriu. Occidentul imperial - va fi mai bine să folosim acest termen decât cel de Imperiu al Occidentului, care nu este contemporan și este lipsit de sens - va ajunge prada germanilor, apoi apanajul ideal al papilor, și în sfârșit posesiunea împăraților romani de origine germanică, a căror serie e deschisă de Carol cel Mare și apoi reluată de Otto I.

În această jumătate occidentală a lumii civilizate antice, niciodată nici un alt oraș nu va avea nicicând un rol decisiv. Roma prădată, umilită, devastată, decăzută definitiv în ce privește rolul său laic, nu a trecut moștenirea sa niciunui alt oraș. Occidentul va păstra, este drept, în parte, legile romane și tradiția limbii latine în stat, în biserică și în viața spirituală. Numeroase funcții și instituții, o mare parte a costumului, elementele artei, ceremonialul curților, obiceiurile școlilor, toate acestea vin din vechea Romă, fie direct, fie prin intermediul creștinismului.

Mai mult decât urmele unei treceri, monedele italiene ne îngăduie să urmărim gândul în desfășurare al noilor stăpâni germanici ai peninsulei. S-a pretins că Ricimer - care dăduse tronul lui Anthemius, venit de la Constantinopol „împreună cu Marcellin și alți însoțitori, bărbați aleși și cu o mare mulțime de soldați” (același Anthemius pe care avea să-l ucidă ulterior) - a pus să fie reprezentat alături de el pe reversul unei monede având pe avers pe împăratul înarmat. De fapt, cele două figuri, identice ca atitudine și veșminte, nu pot fi decât cei doi împărați. Pe monedele mici de argint și de aramă Odoacru apare purtând pe cap o simplă bonetă, cu inscripția „Flavius Odovac[ar]” și se știe că de mult s-a uzat și s-a abuzat de acest calificativ de „Flavius”. În vreme ce vandalii din Africa, de pildă, Thrasamund sau Childeric sau Gelimer, niște „rebeli”, își atribuiă cununa de lauri și dreptul de a bate monedă cu efigia lor, cu numele lor precedat de cuvintele „dominus rex” și cu formula „felix Carthago”, opusă sfidător formulei obișnuite „felix Roma”, moneda de aur a lui Teodoric, care nu se intitulează „dominus rex” pe monede, ci numai pe țiglele stampilate, ne înfățișează un rege barbar având pe cap un fel de cască cu pană, iar cutare inscripție a acestui „rex”, nu încă „dominus”, se referă doar la victoria sa asupra francilor și așa-ziselor gentes (neamuri) în general. Tânărul Athalaric, nepotul său, este reprezentat ca războinic, cu lancea în mână, purtând titlul de „dominus” și folosind formula „invicta Roma”. Bărbatul Amalasuntei, Theodat, va fi după răscoala sa un „dominus” și un „rex” și capul său va fi împodobit cu o diademă de perle; cuvintele „victoria principum” se referă la soția

sa, moștenitoarea tronului. De acum încolo, toți apărătorii fideli ai Italiei ocupate se vor înfățișa cu acest diadem până la Teia, („Theia”) ultimul din seria, care totuși va asocia titlurilor sale [fără o reprezentare proprie] efigia împăratului Anastase, urmând astfel obiceiul franc de a garanta titlul monedei.

S-a încercat să se demonstreze că Teodoric, pe care cutare inscripție îl numește „dominus noster”, „semper augustus” și „propagator Romani nominis”, ar fi tins să se separe de Imperiu, obținând chiar de la împăratul Anastase insignele imperiului trimise de Odoacru lui Zenon. Se mai invocă și lingușirea slujbașului său Cassiodor. Dar aceasta înseamnă să confunzi lingușirile slugarnice ale supușilor cu o afirmație politică.

Dar oricum acestea nu sunt decât rămășițe întâmplătoare, epave rămase să plutească la suprafață, forme al căror spirit a zburat, frânturi aproape de nerecunoscut. Influxul germanic - a cărui importanță nu trebuie redusă prea mult, după ce la început a fost exagerată în mod tendențios - va ști să-și îndeplinească într-un fel foarte apreciabil rolul său transformator, revoluționar. Armonia, legăturile subtile și delicate, sistemul perfect de civilizație pe care îl crease Roma veche, vor fi distruse. Nu va fi continuitate generală între Imperiul lui Teodosie și cel al Carolingienilor sau al Otonienilor.

În sfârșit, îndată după anul o mie vor începe să mijească civilizații naționale. Ele vor căuta să zdrobească lanțurile care le leagă de un Imperiu aservit singur doar naționalității germanice; limba vulgară a diferitelor popoare - și care se cristalizase în această epocă - va încălca neîncetat domeniul recunoscut limbii latine.

În direcția aceasta, așadar, epoca cea nouă se va manifesta într-un mod mai rapid și mai caracteristic.

Viața Orientului roman se deosebește hotărât de aceea pe care am schițat-o acum. Infiltrarea barbară întârzie, și atunci când se produce, ea nu ajunge niciodată la importanța dobândită de mult în Occident. Germanii se scurg spre Occident pe marile drumuri ce le constituie căile imperiale construite pentru legiunile ocrotitoare. Slavii nu îndrăznesc să râvnească la Bizanț: în provinciile pe care le vor ocupa, ei se vor resemna ușor la sistemul care va face din ei federați, clienți și mercenari ai împăratului. Până la sosirea bulgarilor, până la asimilarea lor cu locuitorii Traciei, cucerite, nu va exista un singur concurent barbar la purpura lui Diocletian sau Iustinian. Trebuie să mai ținem seama că provinciile cele mai numeroase, mai întinse, mai populate și mai bogate se află în Asia și în Africa și că nici acelea din Asia - cu toată vecinătatea perșilor - nici acelea din Africa nu vor avea de suferit nicio invazie până la arabii din secolul VII.

Orientul care își păstrase caracterul său roman fără nicio întrerupere și fără acele infiltrații care ar fi putut să-i falsifice sensul, va avea deci două secole de răgaz relativ, pe care împărații vor ști să-l întrebuințeze cu folos. Nu vor fi aici subjugări, haos, jafuri de ale barbarilor prin toată Capitala, ca acelea ale vizigoților și ale vandalilor în Roma veche. Viața romană se va dezvolta liber de-a lungul secolelor, indiferent de haina sa cea nouă. Barbarii nu vor uzurpa conducerea statului, ca Odoacru în Occident, și nici nu-i vor prelua suplinirea ca Teodoric, amândoi acești „regi” luând locul cezarilor dați de o parte. Ei nu vor veni să reia tradiția pe seama lor după un interregnum imperial de patru sute de ani împliniți. Conducători din rândurile lor vor dobândi cealaltă demnitate imperială (a Orientului) și vor întemeia chiar dinastii, dar numai după ce își vor fi părăsit poporul și obiceiurile lor, după ce „se vor fi făcut romani”, după ce vor fi dat dovada unei asimilări cât de cât satisfăcătoare. „Isaurian”, „trac”, „macedonean” nu mai înseamnă pentru ei decât o poreclă, asemenea acelor ale marilor viziri turci care amintesc de provincia în care s-au născut sau de meșteșugul pe care l-au practicat la începutul carierei lor. Roma cea nouă va stăruia aici, intangibilă.

Cărui fapt i se datorează acest lucru? Numai loviturii geniale a lui Constantin cel Mare transformând Bizanțul prădat, apoi refăcut de Septimiu Sever, în „orașul lui Constantin”, Constantinopolis, „noua sa Romă”. Era o nouă Romă, cea a prezentului și a viitorului.

Creând noua sa capitală - care asigură comunicarea pe mare, precum și posibilități de aprovizionare pentru un centru de populație atât de important și pentru un oraș întărit ce trebuia să se aștepte la atacuri și la asedii - și care mai răspundea desigur unei deplasări a echilibrului ce se produsese de mult în favoarea Orientului, Constantin a vrut să ridice un oraș roman sub auspicii mai bune decât fuseseră chiar acelea pentru vechea Romă. Orașul a cărui piatră fundamentală a fost pusă la 8 noiembrie 324 și a cărui inaugurare solemnă a avut loc la 11 mai 330 trebuia să fie o realizare latină. Au fost aduși din Occident toți oamenii chemați aici de slujba lor, și s-a folosit o constrângere oficială (ca aceea amintită mai sus a lui Mohamed II sau aceea a regelui Sardiniei în secolul XVIII, care și-a împodobit astfel cu edificii frumoase capitala sa din Turin), silindu-i pe arendașii asiatici ai statului să-și construiască aici case. Acest caracter latin s-au străduit să-l păstreze pe cât era cu putință de-a lungul secolului IV și chiar și V.

Acest lucru trebuia să fie dorit de Constantin, el însuși fiind până în cele din urmă un latin, latin al Occidentului, de spirit foarte păgân, oricare ar putea fi părerea despre pretinsul său „proces de conștiință”,

care, de fapt, aduce destul cu politica „păcii romane”, și cu punerea în mișcare pentru ideea de stat, mai sfântă decât toți zeii vechi și moderni, a oricărui element de vitalitate care există. Flaviul Constantin, născut la Naissus, într-o regiune absolut latinizată, ca fiu al lui Constantius Chlor și al unei femei care nu îi fusese soție decât într-un sens derivat din dreptul roman, a trăit exclusiv printre soldați de rase deosebite, uniți între ei doar de romanitatea de caracter latin care răsună în aclamațiile imperiale și în comenzile militare. El pretindea că **descinde** din **împăratul** Claudiu. În familia sa se păstrase cultul soarelui, și zeița Tyche a continuat să fie adorată în clipa botezului său prudent în extremis; iar porțile templului ginte sale (gens Flavia) nu au fost niciodată închise.

Primul împărat bizantin va fi deci, fără îndoială, Iustinian. El reprezintă reunirea elementelor care constituie esența însăși a **Bizanțului**. Acestor elemente el le dă forma definitivă. În ce privește **ortodoxia**, el se desprinde de rămășițele monofizismului și obține pentru formula sa ortodoxă garanția Romei vechi. În ce privește arta, el transportă la Constantinopol cupola mesopotamiană și o instalează acolo prin splendida realizare a Sfintei Sofii: bazilică romană încununată cu tiara monarhiilor orientale. În ce privește ordinea legală, el recheamă dreptul roman, supunându-l unui ușor botez ortodox. În ce privește legitimitatea romană, el ajunge să fie restauratorul hotarelor occidentale ale Imperiului și se mândrește cu aceasta într-unul din edictele sale, citat adesea pentru a se dovedi că el urmărea un ideal politic de restaurație. Și în sfârșit, țaran balcanic prin originile sale, în ciuda unei **tinereți** de constantinopolitan la modă, însurat cu actrița la ordinea **zilei**, el îndreaptă spre coroana Orientului tot fluxul de noi și puternice vitalități naționale.

Înainte de Iustinian nu sunt decât două tipuri de împărați. Unul, care porcede din Constantin, este acela al „commiliton”-ului, al „co-veteranului”, apărător perpetuu al hotarelor Imperiului, în mijlocul soldaților săi, pe care îi întrece prin demnitatea cu care este investit. Este un împărat care creează o capitală, dar nu are niciuna, care își compune o curte, dar nu se folosește de ea, căci este întotdeauna în acțiune, luptând contra barbarilor în tabere, contra ereziei în sinoade, în afară de grijile unei bune justiții, unei administrații cinstite în provincii, și de datoria de a apăra moneda cea bună, decargyr-ul, împotriva falsificărilor, așa-zisii „paracharades” (parcă se și văd practicile Orientului), de a face să fie strânse dările la momentul prevăzut, de a împiedica uzurpările.

Apoi este tipul asiatic al lui Zenon și al lui Anastase, păstrătorii trecutului. Chiar și mai înainte de ei, un timp prețios a fost cheltuit

pentru fixarea și definirea mai precisă a rangurilor civile. Ei înșiși se află în propriul lor mediu de vechi funcționari în această lume nouă care seamănă cu cea a seleucizilor din Antiohia.

Iustinian nu vrea să fie nici un soldat care nu poate să-și părăsească nicio clipă scutul, nici un birocrat care a primit o înaintare în grad. Din trecut i se ivește în față împăratul complet, integral: Augustus. El este și în acest domeniu restauratorul care reînvie „antichitatea pierdută și scăzută din ce fusese”.